

Inleiding voor symposium Van der Torn & Buningh

1987, Van der Torn & Buningh

Dames en heren,

Bij de voorbereiding op deze middag moest ik wel even denken aan de laatste jaren van mijn carrière ... "What the hell am I doing here?" ...

Het gekke is dat daar tegenover staat dat wanneer je in Nederland bent, je denkt: wat doe ik hier in hemelsnaam? En dat brengt mij op het thema van de gespletenheid, een denken waar ik vandaag graag iets over zou willen vertellen en dat ik ook zou willen koppelen aan een aantal heel praktische zaken. En het denken in hel of hemel is daar eigenlijk een voorbeeld van. Het tweede onderwerp dat ik graag aan de orde zou willen stellen vanmiddag en waar ik een aantal ideeën over wil geven en ook wat praktische consequenties aan wil verbinden, dat is wat ik zou willen noemen het model-denken. Het woord model is al een paar keer gevallen in het afgelopen half uur en daar heb ik ook een aantal ervaringen mee en ook een aantal ideeën over, die wellicht van belang kunnen zijn voor de toekomst.

De invalshoek die ik mag kiezen voor deze middag is filosofisch, dat klinkt erg zwaarwichtig, het zal daarom ook af en toe een beetje ernstig zijn, maar ik heb zowel uit de vorige spreker als uit een glimp die ik heb gezien van de andere sprekers, de verwachting dat er best ook nog wel wat leuke dingen zullen worden verteld vanmiddag. Ik zal het dus een beetje ernstig houden. Het gespleten denken, of wat je ook zou kunnen noemen het radicaal dualistisch denken, het klinkt heel erg deftig, maar ik zeg het wel met een heel bepaalde bedoeling. Ik geloof namelijk dat dualisme een tweeslachtigheid, in twee kanten van een zaak dat iets is wat niet alleen nuttig is maar zelfs noodzakelijk is voor een dynamisch bestaan, maar ik geloof dat het gevaarlijk wordt wanneer twee kanten van de zaak als radicaal verschillend en als radicaal dualistisch worden beschouwd. En dat radicaal dualistisch denken dat is eigenlijk, gek genoeg, op grond van mijn onderzoeken en ook wel van anderen, ongeveer 2500 jaar geleden ontstaan. Er is een verschrikkelijk interessant boek dat heet *The Origin and the Goal of History*, geschreven door Carl Jaspers, waarin wordt aange-toond, hoewel ik zelf onvoldoende deskundig ben om dat te beoordelen, dat zo'n 2500 jaar geleden, dus zeg maar rond 500 voor Chr. Eigenlijk over de hele wereld, en hij noemt dat de axiale periode, een axis is een as door de hele wereld heen, waar mensen en ja, ook wel individuen tot een heel nieuw soort van denken kwamen. En onafhankelijk van elkaar, binnen een redelijk korte termijn gebeurde datzelfde fenomeen op verschillende plekken in de wereld. Om er heel snel door heen te vliegen gebeurde dat in Griekenland met gerenommeerde Griekse denkers als Aristoteles en Socrates, in Palestina gebeurde dat met de verhalen van de profeten, in Perzië kwam het Zarathustra-denken naar boven, in India was het in die tijd Boeddha die zijn leer ging verkondigen, het waren de Upanishaden in India in diezelfde tijd, het waren Confucius en Lao Tzu in China.

Het kenmerk van hun nieuw soort denken was, we hebben daar net een klein voorbeeldje van gezien, de

zelfreflectie, het over jezelf gaan nadenken als individu, het verliezen, of het verlaten van het stam-denken, het verlaten van het mythologisch denken, heel deftig wordt die periode ook weleens genoemd de overschakeling van de mythos in de logos. Men gaat denken over zichzelf, men gaat zichzelf individueel afzetten tegen de buitenwereld, het godsdienstig denken wordt gericht naar één individuele god of vertegenwoordiger daarvan. En als je nagaat wat eigenlijk de consequenties daarvan zijn geweest, dan komt het erop neer dat vanuit die periode eigenlijk alle grote richtingen en grote filosofieën van de wereld, die wij vandaag nog kennen, zijn voortgekomen.

Dat zelfreflecterende denken, dat individuele denken, dat heeft dus enerzijds geleid tot belangrijke, afhankelijk van wat voor waardeoordelen je eraan geeft, verbeteringen van de levensstandaard van de mensheid. Technologie is er een voorbeeld van geweest, de medische wetenschap is er ook een en hangt er mee samen. Het heeft dus de standaard van het leven verbeterd en wat dat betreft is het dus zeer positief. Maar het heeft ook in de hand gewerkt dat men steeds meer in aparte categorieën ging denken, de hel en de hemel waren net een voorbeeld, mar het is natuurlijk ook de geest en de materie, het goede en het kwaad, de microwereld ten opzichte van de macrowereld, als twee verschillende categorieën, de ratio tegenover het mystieke wat je later terugvindt na de renaissance in tegenstellingen russen religie en wetenschap.

De mens als individu tegenover de groep als collectiviteit. Waar we dan vandaag over spreken is dan weer de mens ten opzichte van de onderneming, maar ook weer als een gescheiden categorie. En *last but not least*, de mens en de natuur. Vanuit de denkwerelden van 2000 jaren terug is in toenemende mate een scheiding ontstaan in het denken van de mens over zichzelf en zijn plaats in de natuur en het zien van natuur als een andere categorie dan hij zelf boven natuur in plaats van in de natuur. In zou deze categorieën waarvan ik er u een aantal genoemd heb, willen kenschetsen als radicaal dualistische denkwijzen, dat klinkt misschien wat scherp, maar het is oorspronkelijk ook niet zo sterk geweest, maar het is wel in de loop van de tijd reeds verder gecompartmentaliseerd en versterkt, met name natuurlijk toen in de 17^e eeuw de wetenschappers zich verder gingen ontwikkelen in de richting van een sterke scheiding van geest en materie. Ik geloof dus dat het interessant is om je te realiseren waar eigenlijk dat gesplitste denken vandaan is gekomen en of het zinvol en verstandig is dat we er mee doorgaan, en als we tot de conclusie komen van niet, waartoe ik dus ben gekomen, wat je er dan aan kan doen.

Nog één algemene opmerking over het gesplitste denken: het klinkt een beetje deftig ook weer, maar het is wel zo dat die hele periode tot en met zeker ook in de 17e eeuw en ook zelfs in de 20e eeuw, dat het hele gesplitste denken sterk is uitgegaan van het ruimtelijke denken. Het begrip tijd was een secundair, niet belangrijk en zelfs af en toe hinderlijk gegeven, de ruimte was het belangrijkste waar men de structuren voor moest bedenken en waar men de compartimenten in ging

verdelen. Het tijdsbegrip komt eigenlijk pas in de 20^e eeuw aan de orde, hoewel met het christelijke denken van de komst van Christus, en de wederkomst van Christus het begrip tijd al heel duidelijk geïntroduceerd was.

Vandaar dat in het begin, voor de renaissance wetenschap en religie eigenlijk hand in hand gingen want dat paste vrij goed. Pas later, toen de wetenschap zich helemaal is gaan concentreren op het materiële deel en ten dele het mystieke ging verlaten, dan beginnen wetenschap en religie uit elkaar te groeien.

We zien in de 20^e eeuw op drie gebieden, nl. de wetenschap, de psychologie en de religie een aantal fenomenen en mensen weer ontstaan, die door dit dualistisch denken heen breken. Die de moed hebben om daar doorheen te breken. Op wetenschappelijk gebied zou ik als voorbeelden willen noemen, natuurlijk en voor de hand liggend Einstein, die de relatie tussen energie en materie ging leggen. Bohr, die op het subatomaire vlak een relatie ging leggen tussen golven en deeltjes, die tot op dat moment als puur gescheiden categorie werden beschouwd en *last but not least* op wetenschappelijk gebied, althans naar mijn mening is dat zo, een van de meest vooruitstrevende nieuwe denkers van vandaag de dag, Ilia Prigogine, die zijn boek, dat nogal veel aandacht heeft gekregen, oorspronkelijk in het Frans geschreven, ook noemde ‘La nouvelle Alliance’. Het ging hem erom de dualistische instelling van de maatschappij weer tot eenheid te brengen. Misschien moet ik niet zeggen tot eenheid maar tot samenwerking brengen, want eenheid zou eventueel de indruk kunnen wekken dat dualisme moet verdwijnen en ik heb in het begin al gezegd, ik geloof dat dualisme vreselijk belangrijk is. Tegenstellingen moeten blijven bestaan om een oplossing te vinden en interactie te verkrijgen, maar een alliance en niet een radicaal dualisme.

In de psychologie beginnen we in het begin van deze eeuw bij Jung deze ontwikkeling te zien van waar die dan het onderbewustzijn en het bewustzijn als twee categorieën weer gescheiden gezien werden, alsook bij elkaar brengt. Assagioli met zijn psychosynthese, het woord zegt het al, zoekt weer naar mogelijkheden van onderlinge verbanden en op religieus gebied zou ik twee namen willen noemen die een grote rol gespeeld hebben in deze eeuw. Whitehead met zijn procestheologie, wat ook een doorbreking is van de dualistische god-en-de-wereld-idee en wat ook het tijdselement erin brengt. Wat ik vergat te zeggen is dat, al deze denkers die ik u noem heel duidelijk tijdselementen zijn gaan introduceren, dat er iets verandert, dat er een revolutie is, niet alleen in de cyclus maar ook in de richting. Het atogiebegrip is daar ook zeker niet los van te zien. En dan *last but not least* in de religieuze sector iemand, waar ik mij al 25 jaar met grote belangstelling in zijn werk verdiept heb, Teilhard de Chardin, die vanuit een religieuze benadering ook het proces, het tijdsgebeuren maar ook de samenhang met de dingen weer begint te zien, en dus ook naar een weg zoekt om het radicaal dualisme kwijt te raken.

Je zou kunnen zeggen dat deze ontwikkeling kan worden gekenmerkt met een dynamische complemen-

tariteit, dus niet een radicaal dualisme, een dynamische complementariteit, het tijdselement en de samenhang der dingen weer in het wereldbeeld opnemen.

En daarbij wil ik dan ook niet onvermeld laten dat met name het Taoïstische denken, hoewel onder heel andere culturen en heel andere fasen in de ontwikkeling van de mensheid geschapen, dat denken merkwaardige progressie vertoont met waar wij nu vandaag de dag naar zoeken. Ik geloof niet dat je ooit mag of kan zeggen dat het Taoïsme terug moet worden geïntroduceerd in onze westerse samenleving. Ik geloof wel dat een aantal bijzonder interessante elementen in het Taoïstische denken zitten, wat ons kan helpen om dat radicaal dualisme kwijt te raken. Ik kom straks overigens wel terug op waarom ik denk dat het nodig is. Misschien wat overdreven gesteld, maar als stelling moet je alles wat scherper formuleren, geloof ik dat de wetenschap, de psychologie en de religie op dit gebied de economie, de politiek en de onderneming vooruit zijn. Ik geloof te mogen stellen dat in het economisch denken, in het ondernemings-denken en in het politieke denken nog steeds sterk met radicaal dualistische begrippen wordt gewerkt.

Als ik daar twee praktische voorbeelden van mag geven, dan zou ik weer willen terugkeren naar het thema van vanmiddag, de manager en ik dan, ik geloof niet in het feit dat er een manager en ik dan is, ik geloof dat er alleen maar een mens is; u allemaal bent één individu die, met verschillende facetten geconfronteerd, maar u bent en u blijft een mens. En wanneer wij onszelf wijs maken dat wij ons moeten opsplitsen in een manager en een ik, dan geloof ik dat we op de verkeerde weg zijn en dat we weer bezig zijn vast te houden aan het zgn. radicaal dualisme. Wij moeten onszelf zien als mens, als een dynamische complementariteit van allerlei mogelijke tegenstellingen, maar wel als een geheel. Binnen dat geheel kan er van alles gebeuren en ontwikkelt zich ook van alles. Maar een radicale splitsing van een individu in deze twee eenheden, de mens en de ondernemer, ik geloof daar niet in. Ik heb dat zelf, als ik daar heel in het kort even iets over mag zeggen, heel indringend meegemaakt. D.w.z. in de jaren 1979 tot 1983 heb ik door de omstandigheden waarin RSV verkeerde, en de persoonlijke mening en gevoelens, illusies die ik daarover had, gedurende drie jaar eigenlijk geweten in een model van een onderneming die een bepaalde weg gekozen had, waar ook vele factoren bij betrokken waren, een weg die mij niet aansprak, een weg die mij intuïtief ook niet beviel, maar waar ik door de omstandigheden geen andere keus had, op dat moment, dan daarin mee te gaan. En de gespletenheid die dan daaruit voorkomt, binnen een individu, want ik bleef een mens, is een ervaring geweest, die niet goed voor het bedrijf was en ook niet goed voor mij. Het is een ervaring waarvan ik wil zeggen, een radicaal dualisme dat in mijn functioneren die drie jaren zich openbaarde, is een slechte zaak geweest. En ik geloof dat de meeste mensen die de kans krijgen om dat te vermijden, dat ook moeten doen.

Een tweede voorbeeld, wat meer in algemene zin, maar ook wel heel specifiek voor wat betreft het onderwerp,

is de economie en daar tegenover de ecologie. Ik geloof dat, hoewel beide woorden zijn gebaseerd op dezelfde Griekse basis *oïkos*, dat wij in de huidige samenleving nog steeds erg geneigd zijn om het economisch denken en het ecologisch denken als twee radicaal verschillende gebieden te zien.

De economen zijn weinig bereid om ecologisch te denken en de ecologen zijn weinig bereid economisch te denken. Ik zeg het wat overdreven misschien, maar ik geloof dat we in grote lijnen kunnen zeggen dat het veelal zo is. En ik geloof dat het weglaten van het ecologisch denken uit het economisch denken op den duur tot consequenties kan gaan leiden, die zo contra-perspectief zijn voor de overleving van de samenleving en van de aardbol, dat dit radicaal dualisme, dat tot voor kort nog echt de overhand had, dat we dat moeten oplossen.

Nu kom ik op de vraag: waarom is dat allemaal zo nodig. Ik geloof, dat wanneer we kijken naar de versnelling van alle ontwikkelingen die we om ons heen zien, de omvang van de problematiek die we om ons heen zien, de gelijktijdigheid waarmee verschillende problemen die zich voordoen op de wereld, allemaal naar een soort exponentiële lijn toe groeien. En op de vierde plaats maar zeker niet in de laatste plaats, dat steeds meer van de grote problemen die we tegenkomen een mondiale samenhang vertonen, het zou te ver voeren om daar nu allemaal voorbeelden van te geven, maar ik neem aan dat u die wel kunt bedenken. Ik geloof dat dus die versnelling, de omvang, mondiale samenhang en de gelijktijdigheid vragen om het loslaten van het radicaal dualistisch denken en vragen om het opnieuw te beleven van tegenstellingen als zijnde complementair.

Als ik een zeer eenvoudig voorbeeld geef van het Taoïstische denken dan is dat: dag en nacht zijn verschillend, men spreekt ook over de verschillen tussen dag en nacht. Ze zijn zogenaamd tegengesteld, het een is donker, het ander is licht, maar dag en nacht wisselen elkaar af, zijn daardoor onlosmakelijk met elkaar verbonden en dag en nacht zijn complementair, want ze zijn samen altijd 24 uur. Desalniettemin zijn het wel tegenstellingen, maar het zijn tegenstellingen binnen het geheel. Ik geloof dat dat een bewustzijnsverruimingproces is waar de wereld mee gediend zou zijn. Niet alleen de wereld maar ook de onderneming en ook zeker niet in de laatste plaats het individu. Een stelling zou dus zijn, dat we af moeten van dit radicaal dualisme.

Wanneer we het woord paradigma voortdurend horen noemen, ik heb daar wel een meetje moeite mee want ik vind dat zo'n modewoord, maar een goede vertaling van het woord paradigma, een goede weergave van wat het betekent lijkt mij een dominant werkelijkheidsbeeld. Wanneer wij naar de paradigma's of de dominante werkelijkheidsbeelden kijken, die zich in de afgelopen eeuwen hebben voorgedaan, in diezelfde periode, dan zien we dat dat in hoge mate ook weer in de wetenschappelijke sfeer heeft gelegen, de filosofische sfeer. Wanneer Ptolemeus de aarde als rond en centrum van de kosmos gaat beschrijven, dan doorbreekt hij daarmee het paradigma van de aarde is vlak. Wanneer

vervolgens Galileo met zijn idee komt dat niet alles om de aarde maar om de zon draait, kun je spreken van een nieuw en ruimer wereldbeeld. Ik zou graag de nadruk willen leggen op het woord ruimer, want het wordt vaak ook gezien en begrepen als een soort ‘het oude is geheel vervallen en waardeloos en er komt iets nieuws voor in de plaats’. Ik geloof dat op de terreinen waarin de wereldbeelden van toepassing zijn naarmate de geschiedenis voortgeschreden is, op de terreinen waarop die wereldbeelden ook toegepast werden, ook weer redelijk toepasbaar waren. Als na Galileo Newton zijn ideeën over de wereldverruiming geeft, zijn daarmee de ideeën van Galileo niet waardeloos geworden. Ze blijven van toepassing binnen een bepaald stramien. Maar er is een uitbreiding aan gegeven, een ruimte geschapen naar een groter model. Dat zien we ook vanuit Newton naar Einstein en Prigogine en Teilhard de Chardin. Het is allemaal niet een omverwerpen van het verleden maar het ontwikkelen van een ruimer model en het probleem van een model. Aan de ene kant is het absoluut noodzakelijk dat er een model is. In ons soort menselijke instelling en samenleving hebben wij behoefte aan modellen, aan een raamwerk waarin wij opereren. Het grote probleem ontstaat wanneer het ernstige misverstand ontwikkeld wordt dat het model de werkelijkheid is; ieder model wat wij bedenken, of het nu een organisatie-model is voor de onderneming, het organisatie-model is niet de onderneming. Een kaart van Frankrijk geeft een aardig model om de weg te vinden naar bepaalde plaatsen, maar het model van die kaart is Frankrijk helemaal niet. Zo moeten we goed blijven vasthouden dat ieder model dat wij ontwikkelen voor welk doel dan ook toch een zekere beperking inhoudt. Wij zullen trachten de werkelijkheid steeds meer te benaderen, dus een steeds ruimer model te maken, en dat is ook wat gebeurt. Maar het model is nooit identiek met de werkelijkheid en het gevaar bestaat dan van een model dat een noodzaak en een functie heeft; wanneer een model een statisch karakter begint te krijgen, men het misverstand gaat krijgen dat het model de werkelijkheid is, waardoor inderdaad ernstige fouten worden gemaakt, het gevaar is groot dat het model een gesloten systeem wordt en een gesloten systeem is per definitie ten dode gedoemd. En wat een model ook in de hand werkt en wat gevaarlijk is, is het gespleten denken, namelijk alles wat binnen het model is, is goed en aanvaardbaar en alles daarbuiten is slecht en onaanvaardbaar.

Het splitsen van binnen- en buitenmodellen is een gevaarlijke ontwikkeling. Wat met het hele model-denken samenhangt, en daarom kom ik er op, is dat als je naar de vernieuwingen van de modellen kijkt van het verleden, dan zie je dat alleen maar vrij individuele, oorspronkelijke denkers in staat zijn geweest, de moed hebben gehad, om buiten het model te treden om naar een verruiming te zoeken. En dat dat gevonden werd in de marge of in de afwijkingen van het model. Het gekke is dat model-denken, wat wij allemaal dagelijks doen, de neiging heeft om de storingen van afwijkingen van het model, als hinderlijk, als onbruikbaar, als oninteressant terzijde te schuiven. En het is met name

de stelling van Prigogine, dat nu eigenlijk precies is dat afwijkingsgedrag en in de ruis van het model, de basis, het creatieve licht voor het nieuwe.

Wanneer we dus bewust het ruiseffect niet willen horen missen we de vernieuwingsmogelijkheden. Als ik daar twee opmerkingen bij mag maken, een voorbeeld van Isabel Strengers, een medewerkster van Prigogine, zegt, als je nu de wet van Galileo neemt die de baanbeschrijvingen berekent met zijn model, dan is dat een model dat ervan uitgaat dat al deze banen beschreven worden in het vacuüm. Waarom? Omdat luchtweerstand op verschillende plekken anders is. Dan werkt dat pure model niet meer, en dat vindt hij dus een afwijking die hinderlijk is en die haal je eruit anders werkt het model niet meer. Het gekke is, als je dat consequent doordenkt, dat dan een vliegtuig niet kan vliegen, een vogel niet kan vliegen, omdat precies dat afwijkingsaspect van het model wat je terzijde stelt de reden is dat aerodynamica is ontwikkeld en dat er überhaupt gevlogen kan worden.

Volgens de wet van Galileo kan niks vliegen omdat door de mens is uitgeschakeld wat een hinder, een ruis in de lucht is. Ik denk dat intuïtief in de mensengeschiedenis al altijd een probleem is geweest dat men heeft gevoeld dat het gevaarlijk was om in een model te blijven denken. Een voorbeeld daarvan is het instituut van de hofnar. Het hof van de koning werkt in een model. Een hofnar was nodig, om af en toe, zonder dat hij daarbij zelf dan een risico liep, te wijzen op afwijkingen, signalen door te geven, die er gaande waren, maar die het model niet kon horen of wilde horen. Als in aan mijn RSV-tijd denk: misschien dat enigen van u die fantasie kunnen opbrengen dat, ik daar als hofnar werd gezien, maar die in dat opzicht toch ook juist net niet gedaan heeft wat nodig was misschien. Een hofnar moet het systeem belachelijk maken, als het nodig is, moet gegevens aandragen, signalen binnenbrengen, die het systeem niet wil horen. En ik vind het voorbeeld van de hofnar (en er zijn meer van dat soort voorbeelden) een indicatie dat men heel duidelijk heeft aangevoeld dat dit nodig was. Dit waren even een paar praktijkvoorbeelden van het model. Ik zou nog wat actuelere aspecten aan willen halen.

Ik geloof dat de hele landbouwproblematiek in de westerse wereld duidelijk verstrikt zit in een model, al jaren.

Je zou zelfs, hoewel dat riskant is, kunnen zeggen dat een aantal RSV-aspecten herkenbaar worden. Nog steeds wordt 50 miljard dollar per jaar besteed om te subsidiëren voor een systeem en een model waarvan we eigenlijk allemaal wel weten, dat dit eigenlijk niet kan, dat het volstrekt irrationeel is, dat het niets meer met de werkelijkheid te maken heeft, maar er zit zo'n spanning om het model vast te houden, dat de oorspronkelijkheid die zou moeten voortkomen uit het luisteren naar de ruis in het landbouwbeleid, niet aan de orde komt.

Ik ben de laatste anderhalf jaar nogal nauw betrokken geweest bij een boeiend innovatieproject dat met name met die landbouw te maken heeft en dan merk je dat we daar echt te maken hebben met een typisch voor-

beeld van model-denken waarin men zich volledig vastzet en waar men niet uitkomt als er niet een paar individuen zijn die het model doorbreken.

Het doorbreken van een model eist moed en vraagt om goed luisteren. Goed luisteren naar andere dingen dan in het model gezien of gezegd worden. Deze voorbeelden spreken mij erg aan. Ik zou graag ook een voorbeeld noemen dat ik ook bij het radicaal dualisme heb genoemd, het economisch en het ecologisch denken. Ik geloof dat het model van de aarde op het ogenblik zo gedomineerd wordt door het economische denken, dat het als model heel noodzakelijk en nuttig is, maar als dat model niet wordt geïntegreerd met een ecologisch model en daardoor soms verruimt, dus niet het een met het ander vervangen, maar er moet een verruiming optreden. Het is altijd zo geweest, dat er een verruiming optreedt doordat mensen oorspronkelijk gaan denken en met hele nieuwe ideeën komen. Ik geloof dat als er één onderwerp is voor de toekomst van de mens, van de onderneming op de aardbol, dan is het een verruiming van het denken van de economie naar een stuk ecologisch denken, misschien heel erg grof gezegd, dat niet de ecologie als een onderdeel van de economie moet worden gezien, maar de economie als een onderdeel van de ecologie wordt gezien. Daar zijn we nog niet aan toe, maar het is wel een onderwerp wat de grootst mogelijke aandacht vraagt. Dit was het tweede onderdeel van waar ik op wilde wijzen, denken in modellen en de gevaren en ook de kansen die het biedt.

Als we dus zouden zeggen, daar moeten we naar toe, naar die oorspronkelijkheid, dan is de vraag hoe en ik geloof dat er een simpel antwoord op is: individueel, binnen de onderneming, binnen de hele wereld moeten we meer en meer leren luisteren naar de ruis. Ik zou hiermee deze filosofie af willen sluiten.

Ik geloof, als we twee stellingen zouden willen onderschrijven, dat we af moeten van het radicaal dualisme, dat we toe moeten naar een beter luisteren naar de ruis, we dan op weg zijn naar een nieuwe verruimingsronde van het dominante werkelijkheidsbeeld, dat dringend aan die verruiming toe is.

Eerste stelling

Een mens is uniek en ondeelbaar, we praten onszelf gespletenheid aan, en dit is ook terug te vinden in de titel van het symposium. We hebben in ons leven met veel facetten te maken, zoals de zaken en het meisje of je werk en andere hobby's en je blijft één mens. Het gespleten denken is 2500 jaar geleden begonnen en ook in de onderneming is dit doorgedrongen en daar moeten we nu van af.

Tweede stelling

We richten ons te veel op uiterlijke doelstellingen die vaak samenhangen met gevestigde begrippen in het model-denken.

Van groter belang is voor de mens, onderneming en mensheid de oorsprong te ontdekken van de krachten die ons drijven en de rol, functie, die we hebben in

groter verband. Dagelijks handelen komt dan voort uit innerlijke overtuiging; en daar moeten we naar toe. Indien genoemde stellingen onderschreven worden, worden ze in de praktijk nauwelijks toegepast omdat de mens zich niet kan losmaken van zijn dominante werkelijkheidsbeeld.